

УДК 81'373.612.2:821.161.2 – 3М1/7.08

**Метафора як засіб вербалізації лінгвокультурами «Війна»
в книзі «Чотири пори життя» Марії Матіос**

Марчук Л. М.

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Досліджено метафору «війна» у сфері сучасної української прози у контексті когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та соціолінгвістики з застосуванням концептуально-когнітивного підходу. Цей підхід дає змогу моделювати та відображати структурні елементи свідомості учасників спілкування, базуючись на аналізі концептів, лінгвокультурем, метафоричних моделей і стереотипів, що є підґрунтям певного поняття. Показано, що метафори грають роль потужного інструмента маніпуляції як масовою свідомістю, так і свідомістю окремого індивіда.

Ключові слова: когнітивна метафора, лінгвокультура, концепт, когнітивна лінгвістика, метафорична модель.

Лінгвокультура «війна» як суспільно-політичний феномен відіграє велику роль в українській культурі. Аналізують це явище в філософських, психологічних, історичних, політологічних студіях, проте ми вважаємо досить актуальним дослідження варіативного мовного відображення війни у текстах сучасних художніх творів, які мають національну специфіку, образні та понятійні ціннісні характеристики.

У художньому дискурсі сучасної української літературної мови натрапляємо на метафоричну модель «війна – стосунки між чоловіком та жінкою».

Когнітивна лінгвістика, досліджуючи проблеми співвідношення мови та мислення, особливу роль відводить метафорі як способу усвідомлення довкілля. Одним із основних аспектів метафори, якому приділяють увагу дослідники останнім часом, являється аспект її смисломодельовальних можливостей. На підставі стійких образів, які уже є в свідомості, людина в метафоричних номінаціях формує нові концепти дійсності.

Для сучасної української мовознавчої науки характерні пошуки нових моделей наукового дослідження. *Мета статті* – визначити статус метафори «війна» в книзі Марії Матіос «Чотири пори життя».

Питанням метафоричних парадигм на визначення війни займалися як зарубіжні, так і вітчизняні мовознавці. Значущість концептуальної метафори «*Суперечка – це війна*» в американській культурі була доведена Дж. Лакоффом та М. Джонсоном [1]. А.П. Чудінов в роботі «Росія в метафоричному дзеркалі: когнітивне дослідження політичної метафори», провів паралель з роботою західних когнітивістів і аргументував значущість метафоричної моделі «Російська дійсність – це постійна війна» [5]. За спостереженнями багатьох дослідників (А.Н. Баранов, Ю.Н. Караулов, А.Н. Кожин, Г.Я. Солганік,

А.П. Чудінов и др.) у російській культурі метафоричне сприймання війни є звичним. Сформульована А.П. Чудіновим, базова метафорична модель «Російська дійсність – постійна війна» займає провідне місце в образному уявленні російської дійсності. У.В. Хоречко досліджувала функціонування метафори «війна» в історичному дискурсі [6].

Частково дослідження метафори «війна» подибуємо в роботі О.М. Чадюк [5].

Опертям роботи є дослідження українських мовознавців, що аналізували конкретні концепти мовної та концептуальної картин світу (В.І. Кононенко, О.О. Селіванова, В.В. Жайворонок, Т.В. Радзівська, Г.М. Яворська, Т.А. Космеда, В.Л. Іващенко та ін.). Услід за Н.О. Мех визначаємо лінгвокультуру як «...складне, багатоаспектне поняття, пов'язане з поняттям інтенційності, з актом скерованої свідомості на об'єкти мислення, представлені в мові (комунікації), і занурене в національну культуру» [3, с. 2].

Мілітаризована свідомість сучасного українця виявляється через когнітивну метафору.

Когнітивна метафора – поняття сучасного мовознавства, мовна метафора, що виникає в результаті зсуву у поєднанні предикатних (ознакових) слів (прикметників і дієслів) і створює полісемію. Когнітивний підхід на сьогодні є ключем до вирішення тих питань, дослідження яких раніше було неможливим. Когнітивну науку тлумачимо як комплекс наук, що вивчають свідомість та вищі мисленнєві процеси на основі застосування теоретико-інформаційних моделей [2, с. 264].

Як синонім до війни у прозі Марія Матіос у визначенні стосунків ужито лексему **поєдинок**: «...І цей **поєдинок** – як і всі поєдинки на світі – мусив колись закінчитися» (9).

У межах цієї метафори виділяємо часткові образні парадигми: «воєнні дії», «перемога», «поразка».

Особливо частотним є метафоричний ряд на позначення воєнних дій: «...і **загарбуємо** одне одного – нещадно й несамовито, як жителі диких сусідніх племен, вожеді яких оголосили війну тубільцям із приїшлих колоній; і **грабуємо** – як воїни ворожих армій захоплюють прикордонні клаті нічийної землі...» (9).

До воєнних дій відносимо й атрибути війни, напр., **вибух**: «...і в мені **вибухає** сонце... бо одночасно ти **вибухаєш** іще мільярдом сонць у мені...» (21); **облога**: «Знаєш, мені іноді здається, що ми всі в **облозі**» (29); **пустеля / пустиня** як наслідок воєнних дій: «...А я **пустиня**. В мені все випалено дощенту, як напалмом чи «Градом»» (30), **мінне поле**: «Втім, чоловіки його складу живуть, як на **мінному полі**, – чим більше небезпеки, тим більше пригод і авантюр» (80), **атомна бомба**: «...і чую, що запустила б **атомну бомбу**, коли б цей брехун, це бидло, ця невихована худоба показалася з-поза рогу» (123). **Канонада** сприймається головною героїнею також як воєнні дії між чоловіком та жінкою, що засвідчує існування життя: «Колись далекі **канонади** гриміли тепер майже по сусідству. Не зачіпаючи навіть осколком її потроху в'янучі сади» (38). Бої авторка поділяє на справжні та словесні. Напр.: «Іноді мені здавалося, що наші **словесні бої**, врешті-решт, зробили нас сіамськими близнюками, в яких переливалася і пульсувала кров нападника й захисника одночасно, й годі було збагнути, у кому чиєї крові переважало» (70). Навіть хатні речі або психологічні процеси набувають значення зброї: «Незмінна **швабра** в її руках – як **карабін** для оборони, коли б хто надумав сказати криве слово про неї. Себе захистила б і шваброю. А решту жінок захищала і ганьбила істерикою» (103).

Себе авторка уподібнює у битві або з биком, або з миротворицею: «Якби я мала більше сили волі, чи, може, впертості, я б також могла здолати в собі опір вічної **миротвориці** і відпустити на чотири сторони лютість власного бика –

невтоленність жаги до цього чоловіка. Але, тільки зачувши у собі хіть до нападу, витягала звідкись біле, капітуляційне полотнище. І метаморфози з перевтіленням бика у **миротворицю** продовжувалися. Втихомирювалася від самого його голосу...» (70). Через образ бика воєнні дії авторка називає коридою: «Наша **корида** тривала близько року» (71); «А в телефонному режимі, як він любив висловлюватися, у нас тривала **корида**. Я підозрювала, що причиною цієї безглуздої **кориди** є ревності, а ще більше – постійна розлука. Мабуть, тому він і віджартовувався: - **Кориди**? Це для різноманітності. Інакше дні стануть прісними. І ми вкриємося мохом» (77).

Метафоричний пласт вторинних номінацій на позначення війни передає поняття перемоги та поразки як таких, що перехрещуються, оскільки любов убиває так само, як і війна: «Ти ж убиваєш останню живу клітину в мені – і не маєш ніякого сорому. Любов убиваєш, мій розум. І мордуєш, як найжорстокіший кат. Ти садомазохісти – Божі телята порівняно з тобою... Взяти б якийсь шпагат – і зшити нерви докупі, неначе краї смертельної рани... Хто вимагатиме помилування?» (101). Жага кохання в уявленні авторки – це поразка жінки перед чоловіком у воєнних діях і водночас перемога, де чоловік сприймається як загарбник, але бажаний: «Було щось дикунське, варварське, чужинське, **загарбницьке**, торжествуюче, ба, тріумфальне в тому пекельному клекоті німого горла, що – якби могло! Може, було б розірвало цю грозу і пожежу несамовитим, радісним криком, на який здатна лише вільна людина» (49).

Отже, чоловік у воєнних діях – загарбник, дикун, варвар, воїн: «Мене ще, може, також міг би оживити дзвінок у двері сучасного **варвара**, у якого є набір кольчуг, та немає серця» (122).

Смерть, облога, вибух, поразка тощо сприймається як із позитивною оцінкою, так і з негативною. Від чоловіка смерть сприймається солодкою: «Ми – два айсберги, що оголили потоплені глибини і пролилися золотими дощами млости одне на одного, сходячи ніжністю, як сходять кров'ю...» (19); «...і ми вкотре летимо, не боронячись, навстріч безконечній і вічній радості, умираючи від ласки і п'яніючи від вина власного голосу...» (24); «Ми засинаємо, немов умираємо» (25). Облога коханим / коханою також є солодкою та бажаною, а, отже, позитивна оцінка властива висловленням типу: «Це теж коливання, моя пташко... і тут я бував у облозі. Але цей бран мені любий, бо він – моя воля» (52).

Передає негативну оцінку метафора «хакер» на означення чоловіка, що завойовує жінку: «-Ти ж знаєш, я **хакер** жіночої психології. Я спочатку шукаю помилки у програмі, потім обдумую шляхи проникнення в неї, а далі – перепрограмовую жінку на свій лад» (77).

Мета використання метафори війни у дискурсі М. Матіос змінюється в залежності від творів, у яких вона вживає цю метафору. В цілому можна виокремити три завдання, які виконує метафора «війна»: 1) вказує на ворога / чоловіка, з яким йде постійна боротьба; 2) підкреслює значення перемоги у стосунках між чоловіком та жінкою. У цьому випадку метафора залучається не як механізм пропаганди позитивного; 3) війна як спосіб стосунків у коханні. Метафора застосовується, коли любовне протистояння сягає максимального рівня. Активний словник: «перемога», «бій», «війна», «вибух», «мінне поле», «воїн», «варвар», «поєдинок», «атомна бомба» та ін.

Висновки. Отже, метафора як засіб концептуалізації війни існує в системі парадигм та виявляється в системі структурно-семантичних моделей, співвіднесених з авторським розумінням цього поняття. Результати дослідження функціонування лінгвокультурами «війна» у прозі Марії Матіос стануть основою для опрацювання теорії концептуалізації основних символів української культури.

Список літератури

1. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С.387–415.
2. Меркулов И.П. Когнитивная наука / И.П. Меркулов // Новая философская энциклопедия в четырех томах. – Т.2. – М., 2001. – С. 264.
3. Мех Н.О. Лінгвокультурема Логос: когнітивний, прагматичний, функціонально-стилістичний аспекти: автореф. дисертації доктора філолог. н. / Н.О. Мех. – К., 2009. – С. 2.
4. Чадюк О.М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації 2005 року : автореферат дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / О.М. Чадюк. – К., 2005. – 19 с.
5. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991—2000): монография [Текст] / А. П. Чудинов. – Урал. гос. пед. ун-т. — Екатеринбург, 2001. – С. 387–415.
6. Хоречко У. В. Метафора «войны» в научном историческом дискурсе (на материале «Полного курса лекций по русской истории» С.Ф. Платонова») [Текст] / У. В. Хоречко // Молодой ученый. — 2011. — №8. Т.2. — С. 36-39.

Марчук Л.Н. Метафора как средство вербализации лингвокультурами «война» в книге «Четыре времени жизни» Марии Матиос // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.148-151.

Исследована метафора «война» в сфере современной украинской прозы в контексте когнитивной лингвистики, лингвокультурологии и социолингвистики с применением концептуально-когнитивного подхода. Этот подход дает возможность моделировать и отображать структурные элементы сознания участников общения, базируясь на анализе концептов, лингвокультурем, метафорических моделей и стереотипов, которые есть основанием определенного понятия. Продемонстрировано, что метафоры играют роль сильного инструмента манипуляции как массовым сознанием, так и сознанием отдельного индивида.

Ключевые слова: когнитивная метафора, лингвокультурема, концепт, когнитивная лингвистика, метафорическая модель.

Marchuk L. Metaphor as the means of verbalization of linguistic and cultural unit “war” in the book “Four seasons of life” by Maria Matios // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 148-151..

The metaphor “war” in the sphere of Ukrainian prose in the context of cognitive linguistic, linguistics culture and social linguistic with using of conceptual and cognitive approach is studied. This approach allows to model and reflect the structural elements of speech act participants's consciousness, it is based on the concept analysis, linguistic and cultural units, metaphorical models and stereotypes, which are the base of a specific conception. It is specified that metaphors fuction as a powerful instrument of manipulation both by mass consciousness and by the consciousness of a separate individual.

Key words: cognitive metaphor, linguistic and cultural unit, cognitive linguistic, metaphoric model.

Поступила до редакції 05.04.2012 р.